

karacteristieken van het vroegmoderne Vergilius-commentaar en van mijn onderzoek heb kunnen geven. Ik hoop daarbij met name te hebben laten zien wat dit type teksten de moeite van het bestuderen waard maakt: niet alleen hun onderlinge verscheidenheid, maar vooral ook de variatie die zij intern – in type lemmata – vertonen, maken het vroegmoderne commentaar tot dankbaar onderzoeksobject dat meer over de vroegmoderne praktijken van overdracht, ordening en bestudering van kennis zegt dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Enkele voorlopige veronderstellingen zijn in de loop van deze lezing naar voren gekomen – een mogelijk veranderende houding ten opzichte van de brontekst, een mogelijk veranderend gebruik en veranderende epistemologische waarde van het commentaar – en zullen uiteindelijk door een vergelijking met de resultaten van de twee nog te verrichten deelstudies moeten worden getoetst. Ik sluit af met een citaat uit de *Fecunda ratis* van Egbert van Luik (vooral bekend als mogelijke bron voor het sprookje van Roodkapje, namelijk ‘De puella a lupellis servata’), die in de elfde eeuw reeds schreef:

Qui sine commento rimaris scripta Maronis
 Immunis nuclei solo de cortice rodus.
 (Egbert van Luik, *Fecunda ratis*, I, 923-4)

Paula Koning: Video video quod non vides - Erasmus in beeld in zijn boeken

Een emblematische lezing over Erasmusprenten kan bij uitstek niet zonder projectiescherm. Daarnaast gaf een poster, tevens verkleind tot handout, een overzicht van het beeldmateriaal in het boek *Erasmus op de markt*, waarover de lezing ging (cf. Signalementen van *Nieuwsbrief* 22, 2009). De titel had trouwens ook, of beter, *Video video quod non videbam* kunnen zijn.

De besproken prenten zijn verhalende frontispices en titelprenten, en een enkele illustratie in heruitgaven van Erasmus in de 17e en 18e eeuw. Elke prent belicht, afhankelijk van de aard van het boek en het gezichtspunt dat graveurs kozen, een ander aspect. Deze voorstellingen, waaronder zich tot nu toe onbekend werk van belangrijke graveurs bevindt, verschenen los van elkaar in verschillende jaren en landen. Nu ze voor het eerst zijn samengebracht, thematisch gegroepeerd en tot in detail beschreven,

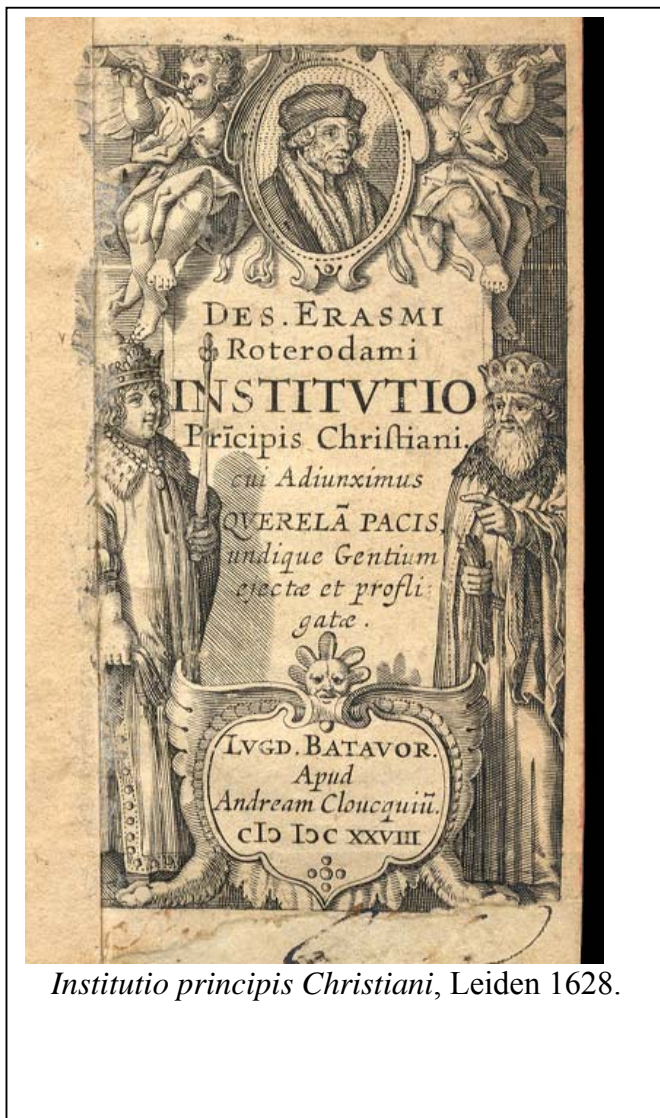
Life of Erasmus,
 Londen 1725.

is een nieuw perspectief op Erasmus ontstaan: Feiten en begrippen die met zijn leven, werk en status samenhangen, worden hier primair in beeld aan het publiek verteld. Maar deze voorstellingen laten zich meestal niet goed verklaren zonder studie van het boek waar ze toe behoren. In de samenhang tussen beeld en tekst zijn het emblematische voorstellingen.

De zoektocht naar de betekenis varieerde per prent in moeilijkheidsgraad, van vrij eenvoudig tot zwaar symbolisch. Om met ‘eenvoudig’ te beginnen: Een standbeeldillustratie (*Life of Erasmus*, Londen 1725) toont twee verschillende penningen, beide met Erasmus. De eerste verwijst naar het biografische feit

dat hij penningen van zichzelf liet maken toen hij de status had van belangrijk en gevierd geleerde; de interpretatie van de andere penning is moeilijker: we weten dat deze veel later gemaakt werd in opdracht van de Rotterdamse vroedschap, maar is dat alles? Alleen het combineren van gegevens - de prent staat in een Engelse biografie over Erasmus, op de munt staat het jaartal 1689 en boven de triomfboog een portret van stadhouder Willem III - biedt de oplossing: de Glorious Revolution.

Vrij eenvoudig te interpreteren was de beroemde standbeeldprent uit de Leidse *Opera omnia* (1703), die vaak is nagevolgd. Leuke ontdekking bij de topografische beschrijving van het Rotterdamse decor: Pierre Bayle woonde jarenlang aan het water met zicht op het standbeeld.

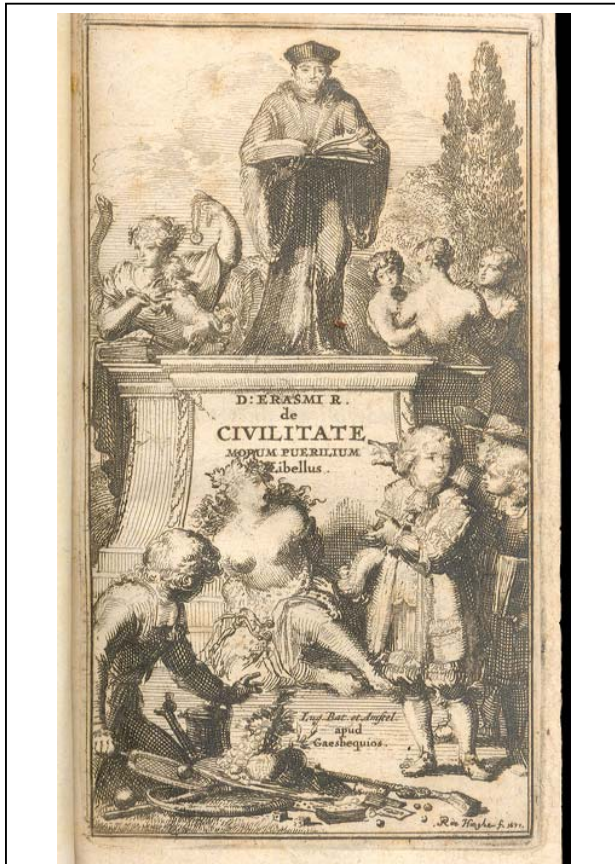

Institutio principis Christiani, Leiden 1628.

Lastiger lag de prent bij *Institutio principis christiani* en *Querela pacis* (Leiden, 1628). Uitgaande van de aanhef van Erasmus' opdrachtsbrief denk je bij de oude man naast Karel V aan zijn grootvader Maximiliaan. Maar de Habsburger met de prominente kinnebak lijkt er niet op. Wie mocht die onbekende dan zijn? Uiteindelijk vind je de oplossing in het jaar waarin de *Institutio* verscheen, 1516; toen overleed Karel's Spaanse grootvader en werd hij tot koning van Spanje gekroond.

Een voorbeeld van eenvoudige maar doeltreffende symboliek is de zittende Erasmus bij een acanthusblad, in een uitgave van de *Adagia* (Leipzig 1678). Dan weten we meteen dat verwezen wordt naar klassieke oorsprong. Die klassieke verwijzingen komen spannender en levendiger naar voren in prenten met bijvoorbeeld Athena, Hermes, of Fama, op de grond of boven de auteur zwevend afgebeeld, in allerlei boekuitgaven. Hier richt het speurwerk zich dan meer op

details als eikenblad en ander loof, dieren en soms nauwelijks te identificeren objecten. Schokkend was het moment waarop ik – in eerste instantie bestudeerde ik de gezichten – ineens een bijl zag steken uit de lap boven het hoofd van Thomas More (*Eloge de la folie*, Leiden 1713). Ook de ontdekking van de geraffineerd verdekt opgestelde én schetterende olifant achter Erasmus – waarmee bescheidenheid wordt uitgedrukt én

De civilitate, Leiden/Amsterdam 1671

Colloquia, Leiden, 1636

een vorm van ongewenst gedrag – op de knappe en aan symboliek zeer rijke prent van Romeyn de Hooghe in *De civilitate morum puerilium libellus* (Leiden/ Amsterdam 1671) heeft enige tijd gevergd. Zo bood elke prent korter of langer weerstand.

Misschien wel de belangrijkste les: de tekstuitgaven van Erasmus uit de 17e en 18e eeuw die ik doornam bij het beeldonderzoek, bieden een schat aan informatie, in inleidingen, lofdichten, opdrachtsbrieven, in de samenstelling van het voorwerk en in de commentaren. Neem bijvoorbeeld de lof op Erasmus, 100 jaar na zijn overlijden, in de brief van Daniel Heinsius aan Petrus Scriverius die is afgedrukt in *Colloquia* (Leiden 1636). De titelprent in deze jubileumuitgave, intrigerend vanwege het anachronistische motief van de sterrekijker waardoor Erasmus tuurt, blijkt gebaseerd op een fragment uit Heinsius' originele en treffend geformuleerde karakterisering van Erasmus' verdiensten; behalve als een scherp waarnemer typeert hij hem ook als de man die 'ontmaskerde', 'alleen boog voor de waarheid, die hij tegelijk propageerde' en in de Samenspraken optrad als een 'dokter'. Deze kwalificaties komen, na de 'sterrekijker' waarmee 'Sprakmakende praatjes' in *Erasmus op de markt* opent, naar voren op de overige prenten van het hoofdstuk, die verschenen in *Colloquia*-edities uit Amsterdam, Dublin, Rotterdam en Utrecht, alle na 1636. Conclusie: De beeldcultuur in de boekdrukkunst vormt een stimulerende en waardevolle component van receptieonderzoek naar Erasmus.